

فهرست مندرجات

یا

بیج

ید

فهرست تصویرها و نقشه‌ها

غلطنامه

دیباچه

فصل اول

صفحه

در تعریف و موضوع و اهمیت تاریخ تعلیم و تربیت

تربیت - تابع زمان و مکان - تربیت فردی و اجتماعی - موضوع تاریخ تعلیم و تربیت - وسعت دامنه تاریخ آموزش و پرورش - اهمیت تاریخ آموزش و پرورش طرح کتاب - پنج نکته مهم .

فصل دوم

۹

پرورش طوایف بدوی

تربیت عملی - تربیت نظری - منظور از این مراسم - اعتقاد بهمزاد - تأثیر این عقیده در تربیت - مشخص عمده - تحول بسوی تمدن

فصل سوم

۱۹

آموزش و پرورش در ایران پیش از اسلام

وضعیت جغرافیائی ایران - مذهب زردشت - تأثیر دین در پرورش تن - اقسام ورزش - اسب سواری - تیراندازی - چوگان بازی - ژوبین اندازی - شنا - پرورش نظری - منظور از تربیت - لقاء عقیده و عادت - آغاز تحصیل - آموزگار اوقات تحصیل - برنامه آموزشگاه ها - روش آموختن - آموزش فنی - تعلیمات عالی - جای آموزشگاه - پرورش اخلاقی - محاسن - معایب

فصل چهارم

۵۲

آموزش و پرورش در یونان باستان

کشور یونان - مردم یونان - دوره های آموزش و پرورش

دوره نخست (تا ۴۷۹ پیش از میلاد)

در اسپارت - در آتن - دوره تحصیل - برنامه - محسنات و معایب

دوره دوم (۴۷۹-۱۴۶ پیش از میلاد)

عصر طلایی - تحول از دوره نخست بدوم - تغییرات بزرگ - تفوق شخصی و انحطاط - آموزش عالی - سقراط - افلاطون - ارسطو - دانشگاه آتن - در خارج از یونان - دانشگاه اسکندریه - خدمات یونان باستان

فصل پنجم

آموزش و پرورش در روم

روم قدیم - اوصاف رومیها - نتیجه امپراطوری روم - تربیت خانگی - دوره تحول - نفوذ یونان - دبستان - دبیرستان - آموزشگاههای سخنرانی - تحصیلات عالی - محاسن فرهنگ روم - معایب فرهنگ روم - خدمات روم

فصل ششم

ظهور مسیح و تأثیر او در آموزش و پرورش

مذهب رومیها - بنی اسرائیل - ظهور و انتشار دین مسیح - خدمات مذهب مسیح آموزشگاههای مقدماتی - آموزشگاههای علوم دینی - خانقاهها

فصل هفتم

آموزش و پرورش در قرون وسطی

انحطاط روم - مهاجرت و هجوم ژرمنها - مشخصات قرون وسطی - خانقاهها - شارلمانی و جنبش موقت فرهنگ - اقدامات الفرد در انگلستان

ظهور اسلام و تأثیر آن در آموزش و پرورش

صدر اسلام - اخوان الصفا - رسالههای اخوان الصفا - اهمیت بغداد - انتقال علوم باستانی - فرهنگ اسلامی در اروپای غربی

روش اهل مدرسه

اهل مدرسه - موضوعهایی که بکار میرفت - طرز بیان مطلب - چند کتاب - محاسن و معایب روش اهل مدرسه

پرورش بزرگان

دانشگاهها

اولین دانشگاهها - امتیازات - سازمان - برنامه و روش - درجهها - نظر انتقادی

فصل هشتم

- ۱۳۰ تحول از قرون وسطی به عصر جدید
- ۱۳۳ الف - جنبش فرهنگ پژوهان در ایتالیا
پترارک - فرهنگ یونان و کریزولوراس - آموزشگاه مانتو - روابط فرهنگ پژوهان با دانشگاه‌ها و کلیسا - انحطاط در پایان قرن پانزدهم
- ۱۴۰ ب - جنبش فرهنگ پژوهان در کشورهای مرکزی اروپا
فرق جنبش مذکور با جنبش ایتالیا - در فرانسه - در کشورهای آلمان - اراسم - آموزشگاه شاهزادگان - ژیمناز - در انگلستان - مدرسه سن پل
- ۱۵۴ ج - جنبش دینی
علل و مقدمات جنبش - لوتر - عقاید لوتر در باره فرهنگ - هانری هشتم - آموزش و پرورش در کشورهای پرتستان - نتیجه جنبش دینی
- ۱۶۳ د - واکنش کاتولیکها
شورای ترانت - یسوعی‌ها - آموزشگاه‌های یسوعی - اهمیت مدارس یسوعیها - ژانسنی‌ها - برادران مدارس مسیحی - فنان و پرورش دختران

فصل نهم

- ۱۷۲ جنبش حقیقت جوئی یا جنبش علمی
- حقیقت جوئی - رابله - مونتینی - مولکاستر - میلتن
جنبش علمی
- ۱۷۹ علوم طبیعی و ریاضی در یونان و روم - ضدیت روحانیان - کپرنیک - کپلر - گالیله - نیوتن - پاراسلسوس - لاندمن - پالیسی - وسالیوس - بیکن - دکارت - کمنیوس - تأثیر جنبش حقیقت جوئی در مدارس

فصل دهم

- ۱۹۷ ورزش ذهنی - بسط قوای فکری - فلسفه تعلیم زبانهای باستانی (لاتین و یونانی)
- مقدمه - اساس نظریه - علل پیدایش نظریه - محاسن و معایب نظریه - جان لک - تربیت بدنی - تربیت اخلاقی - تربیت فکری - نظریه ورزش ذهنی در کشورها - در انگلستان - در آلمان - در فرانسه - در آلمان - در امریکا

فصل یازدهم

۲۰۶

طبیعت دوستی - روسو

طغیان قرن هیجدهم - زندگانی روسو - نخستین آثار او - امیل - بخش نخست -
بخش دوم - بخش سوم - بخش چهارم - بخش پنجم - محسنات و معایب کتاب -
تأثیرات روسو - انتشار عقاید روسو - پاسدو

فصل دوازدهم

۲۲۱

توجه بروان شناسی

پستالزی - بتیم خانه - دربورگدورف - بنگاه ایوردن - عقاید پستالزی - نفوذ
پستالزی - هر بارت - زندگانی هر بارت - روانشناسی هر بارت - منظور از پرورش -
برنامه - مراحل منطقی - نفوذ هر بارت - فربل - نظریات اصولی فربل - روش
فربل - برنامه کود کستان - ارزش کار و عقیده فربل - عقاید فربل در اروپا و
امریکا - نفوذ پستالزی و هر بارت و فربل .

فصل سیزدهم

۲۴۸

توسعه علوم طبیعی و ریاضی و ورود آنها بآموزشگاه

توسعه علوم و صنایع - تأثیر در آموزش و پرورش - هربرت اسپنسر - عقاید اسپنسر
هکسلی - دانشمندان دیگر - ورود علوم بآموزشگاهها

فصل چهاردهم

۲۵۹

در تأثیر اجتماعی آموزش و پرورش

آموزش و پرورش در نظر زمامداران - در نظر پستالزی و هر بارت و فربل -
در نظر طرفداران علوم طبیعی - در نظر جامعه شناسان

۲۶۴

توسعه فرهنگ در اثر مردم دوستی و اعتقادات مذهبی

در آلمان - در انگلستان - آموزشگاه های بچگان - در امریکا - انجمن
آموزشگاههای رسمی در امریکا - تأسیس مدارس رسمی

فصل پانزدهم

۲۶۹

سازمان رسمی فرهنگ

۲۷۰

سازمان فرهنگ آلمان

شکست آلمان و خطابه‌های فیشته و تأثیرات آن - دوره ابتدائی - اصلاحات ۱۹۱۹
دوره متوسطه - اصلاحات ۱۹۲۲ - بعد - دانشگاهها - تغییرات در دوره نازیها -
بعد از جنگ جهانی دوم

۲۸۱

سازمان فرهنگ فرانسه

کوشش‌های اولیه تا ۱۸۳۳ - قانون گیزو - دوره ابتدائی - دوره متوسطه -
دانشگاهها - تمرکز اداری - جنبش اصلاح طلبی

۲۹۱

سازمان فرهنگ انگلستان

اقدامات دولت انگلیس از ۱۸۳۳ تا ۱۹۱۸ - قانون ۱۹۴۴ - وزارت فرهنگ -
آموزش ابتدائی و متوسطه - حفظ دستگاه کهن - تعلیمات فنی - تربیت معلم -
دانشگاهها

۳۰۱

سازمان فرهنگ امریکا

تصرف قاره امریکا و مهاجرت اروپائیان - انقلاب امریکا و توسعه کشورهای
متحد - قانون اساسی و فرهنگ - هیئت مدیره فرهنگ هر کشور - مدیر کل فرهنگ
هر کشور - اداره کل فرهنگ هر کشور - حوزه‌های فرهنگی - حوزه فرهنگ
شهرها - کمکهای دولت مرکزی - منابع درآمد فرهنگ - آغاز تعلیم عمومی -
دستگاه آموزش و پرورش - آموزش همگانی - روش و برنامه - نظریات دیوئی -
اهمیت فرد - تعلیمات متوسطه - روش علمی - تربیت معلم - تعلیمات فنی - دانشگاهها

۳۳۵

سازمان فرهنگ ژاپن

۳۳۸

سازمان فرهنگ روسیه

نکاتی از تاریخ روسیه - انقلاب ۱۹۱۷ و نتایج آن - نظریه پیشوایان کمونیسم -
سازمان اداری - دستگاه تعلیم و تربیت - برنامه ابتدائی و متوسطه - تعلیمات
دینی - تعلیمات عالی برای کارگران - تعلیمات فنی - مدارس عالی و دانشگاهها -
تربیت معلم - انجمن‌های خارج از مدرسه - آموزش سالمندان

۳۵۶

توجه به هنر و صنعت

درفرانسه - انگلستان - آلمان - امریکا - روسیه

فصل شانزدهم

۳۶۰

کلیات آموزش و پرورش در ایران پس از اسلام

مشکلات کار - مشخصات آموزش و پرورش - تشویق و تحریص بآموختن - منظور
از آموزش و پرورش - ادوار تاریخی

فصل هفدهم

دوره فترت و تحول - از صدر اسلام تا نیمه قرن سوم ۳۷۱

فرهنگ دوره ساسانی - هجوم و استیلای عرب - تدریجی بودن پیشرفت اسلام -
 نبود ساختن کتب - دوره فترت و تحول - خلافت بنی امیه - مبارزه ایرانیان -
 قسمت اول خلافت بنی عباس

دوره اموی (۱۳۲-۴۰ هجری) ۳۷۹

حفظ شعائر و رسوم ملی - نگاهبانان فرهنگ ملی - نظرات اعراب بفرهنگ - دخالت
 ایرانیان در امور دیوانی ممالک اسلامی - رواج زبان پهلوی در قرون اولیه اسلام -
 آموزش و پرورش

دوره عباسی (۲۳۲-۱۳۲ هجری) ۳۸۶

دوره نفوذ ایران - نقل و ترجمه کتب عربی - ثبت احادیث - تعلیم و تربیت

فصل هیجدهم

دوره تجدید حیات و استقلال ایران - از نیمه قرن سوم تا استیلاء مغول

۳۹۳ (۶۵۶ هجری)

جنبش های بدوی - خاندانهای بزرگ و دهقانان - فساد خلفا - تسلط ترکها -
 خلافت المتوکل - ظهور صفاریان - سامانیان - دودمان زیار - خاندان بویه -
 سلجوقیان - اتابکان - خوارزمشاهان - نتیجه - اعصار آموزش و پرورش

عصر اول (۴۵۵-۲۵۰) ۴۰۶

اولین مدارس - تأثیر بزرگان ادب و حکمت در افکار مردم - ابن سینا - نظریات
 ابن سینا - ابوعلی مسکویه رازی - نظریات ابوعلی مسکویه - کیکاوس بن
 اسکندر - قابوسنامه

عصر دوم (۶۵۶-۴۵۵) ۴۲۱

نظام الملك - تأسیس نظامیه ها - امام محمد غزالی - آثار غزالی در آموزش
 و پرورش - نظریات غزالی - خواجه نصیرالدین طوسی - اخلاق ناصری - نظریات
 او در باب تربیت - عقاید سعدی در آموزش و پرورش - آموزش و پرورش دختران -
 تعلیمات عالی و فنی - نتیجه

فصل نوزدهم

دوره مصائب و شدائد

- ۴۵۸ از استیلاء مغول تا ظهور صفویه (۹۰۷-۶۵۶ هجری)
 بلیه هولناک - اخلاق مغول - علل مغلوب شدن - حمله چنگیز خان - جانشینان
 چنگیز - سلطنت هلاکو
- ۴۶۳ دوره اول (۷۳۶-۶۵۶)
 وزیران ایرانی در این دوره - سلطنت غازان - سلطان خداینده و ابوسعید -
 سلاله های کوچک
- ۴۶۶ دوره دوم (۷۸۲-۷۳۶)
 مظفریان - جلایریان یا ایلکانیان - آل کرت - سربداران
- ۴۶۹ دوره سوم (۸۵۰-۷۸۲)
 تیمور و حملات او بایران - شاهرخ - بایسنقر
- ۴۷۲ دوره چهارم (۹۰۷-۷۸۲)
 میرزاالغریک و احفاد او - سلطان حسین بایقرا - ترکمانان قره قویونلو - ترکمانان
 آق قویونلو - شاه اسماعیل
- ۴۷۵-۴۸۰ نتیجه هجوم و استیلاء مغول و تاتار
 نویسندگان درباره آموزش و پرورش - اوحدی - جام جم - نظریات اوحدی -
 جامی - کتابهای درسی از - نظریات جامی - نظر انتقادی - جلال الدین دوانی -
 حسین واعظ کاشفی - اخلاق محسنی - نظریات حسین واعظ کاشفی
 آموزش و پرورش در این دوره - نتیجه
- ۵۰۰

فصل بیستم

- ۵۰۴ دوره وحدت ملی و بسط آشیع - عصر صفویه (۱۱۴۸-۹۰۷)
 تسلط شاه اسماعیل بر نواحی مختلف کشور - اوزبکها - دولت عثمانی و رسمیت
 مذهب شیعه و جنگ چالدران - شاه طهماسب - سلطان محمد خداینده - شاه عباس
 بزرگ - شاه عباس دوم - مجاورت با روسیه - شاه سلیمان - شاه سلطان حسین -
 طغیان قندهار - حمله محمود باصفهان - حکومت افغانها - پیمان روس و
 عثمانی - ظهور نادر
 نتیجه سلطنت صفویه
- ۵۱۶-۵۲۲

رسالة آداب المتعلمين والمحصلين - كتاب منية المرید - ملا محمد باقر مجلسی -
حلیة المتقین - تربیت فرزند - عین الحیات - تحصیل و تعلیم علوم دینی - آموزش
و پرورش در دوره صفوی - نتیجه

فصل بیست و یکم

دوره آشفته‌گی و تنبه - از تاجگذاری نادر شاه تا تأسیس دارالفنون

(۱۳۶۸ - ۱۱۴۸)

۵۴۵

اقدام نادر نسبت به آئین جعفری - نادر شاه در هندوستان - انحراف مزاج -
آشوبهای داخلی - نزاع با عثمانی - فرجام کار نادر شاه - هرج و مرج - کریمخان
زند - هرج و مرج مجدد - آقا محمد خان قاجار - تجاوزات روسیه - وحدت
مملکت - فتحعلیشاه - خطر روس - خلاف عهد ناپلئون - سیاست انگلیس در
ایران - جنگ اول روس و ایران - زد و خورد با عثمانی - جنگ دوم روس و
ایران - رقابت روس و انگلیس - فوت عباس میرزا و فتحعلیشاه - محمد شاه -
ناصرالدین شاه - امیر کبیر

۵۶۱-۵۶۷

نتیجه بررسی تاریخ این دوره
ملا مهدی و ملا احمد نراقی - معراج السعاده - نظریات ملا احمد نراقی - آموزش
و پرورش در این دوره - نتیجه

فصل بیست و دوم

بسوی تجدد و تحول - از تأسیس دارالفنون تا زمان حاضر

۵۷۶

(۱۳۶۸-۱۳۶۰ قمری) ۱۳۳۰-۱۳۴۰ خورشیدی

رویه روس و انگلیس - انجام کار ناصرالدین شاه - مظفرالدین شاه - تأسیس
مشروطیت - محمد علی شاه - احمد شاه - کودتای ۳ اسفند ۱۲۹۹ - رضا شاه
پهلوی - جنگ جهانی دوم

۵۸۳

دوره اول (۱۳۲۴-۱۲۶۸)

پیشرفت فرهنگ - گشایش دارالفنون - تأثیرات دارالفنون - تأسیس وزارت علوم -
اعزام محصل بفرانسه - مدارس جدید - انجمن معارف - سازمان و برنامه یکی
از مدارس ملی - مدارس خارجی - عوامل دیگر تجدد - سید جمال الدین اسدآبادی -
روزنامه‌ها - واعظان مهم

۵۹۴

دوره دوم از تأسیس حکومت ملی تا پایان جنگ جهانی اول (۱۳۳۷-۱۳۲۴)

فرهنگ در آغاز حکومت ملی - فرهنگ و مجلس دوم
دوره سوم از پایان جنگ جهانی اول تا آخر سلطنت رضا شاه (۱۲۹۷ تا
۱۳۲۰ خورشیدی)

۵۹۷

نفوذ و مداخله دولت - تشویق جوانان - آثار ملی - اعزام دانشجو - تعلیمات
مجبانی - تأسیس دانشگاه تهران - تربیت معلم - تربیت بدنی - فرهنگستان -
مدارس مختلط - آموزش سالمندان - سیرقه‌قرائی - طبع کتب - سنجش کارانجام شده

فصل بیست و سوم

۶۰۴ سازمان آموزشگاه‌ها از صدر اسلام تا زمان حاضر

مسجد - مکتب - خانه - مدرسه - اداره مدرسه - طلاب - معلمین - مباحثه -
کتابخانه - برنامه - داروخانه - کتب‌درسی - اجازه - تعلیم‌اکابر

فصل بیست و چهارم

۶۲۴ تربیت اسماعیلیه و صوفیه

اسماعیله

۶۲۴

صوفیه

۶۲۸

منظور - سازمان - شرایط پیشوائی - شرایط کامیابی سالک - مقررات خاتمه -
درجات صوفیه و شعب آن - برنامه و روش - ریاضت و مجاهدت - ذکر - فکر -
سماع - سفر و زیارت - کيفر و پاداش - خرقه پوشاندن

فصل بیست و پنجم

۶۴۴ خدمات ایران به فرهنگ جهان

دو مأموریت تاریخی - نشر تمدن و عدالت - دوره اسلامی - تألیفات عربی ایرانیان -
دین - فلسفه - علوم طبیعی و ریاضی - پزشکی - ادبیات - آموزش و پرورش -
هنرهای زیبا

فصل بیست و ششم

۶۷۷ سازمان فرهنگ کنونی

وزیر فرهنگ - ادارات وزارت فرهنگ - حوزه‌های فرهنگی - شورای فرهنگ
محلی - امتحانات نهائی - بهداری آموزشگاهها - انواع مدرسه - مکاتب و
مدارس علوم دینی - مدارس خصوصی - درجات و مراحل تعلیم - کودکانها -
آموزش ابتدائی - آموزش متوسطه - آموزش فنی - آموزش عالی - تربیت بدنی -
آمار آموزشگاه‌ها

صفحه

۷۰۳

۷۰۵

۷۱۱

فهرست اصطلاحات فرهنگی

مآخذ کتاب (فارسی و عربی)

مآخذ کتاب (زبانهای اروپایی)

فهرست تصویرها و نقشه‌ها

صفحه		صفحه	
۶۴	سقراط	۱۱	جشن بدویان
۶۵	افلاطون و ارسطو	۱۷	اولین خط
۶۶	ارسطو	۲۰	زردشت
۶۸	نقشه دانشگاه‌های یونان	۲۳	کماندار داریوش
۷۳	نقشه ایتالیا	۲۴	سرباز پارسی
۷۸	نقشه امپراطوری روم	۲۵	شکارگاه
۸۰	تخته حساب رومیها	۲۶	بهرام گور
۸۱	دبستان رومی	۲۷	چوگان بازی سیاوش
۹۹	نقشه اروپا هنگام مهاجرت ژرمنها	۳۳	تاج ستانی اردشیر
۱۱۱	نقشه عالم اسلام	۳۵	قدیمی ترین متن فارسی
۱۱۴	مجلس درس آلبرت بزرگ	۳۵	ارقام فارسی (دوره هخامنشی)
۱۱۹	تماس آکیناس	۳۶	عدد ۲۱۴۵
۱۲۴	کلیسای نتردام	۳۶	سنگ ترازو
۱۲۵	دانشگاه کیمبریج	۳۷	خط پهلوی
۱۲۶	کلر کالج	۳۷	ارقام فارسی (دوره ساسانی)
۱۳۳	پاپ گرگوار نهم	۳۷	عدد ۱۹۵۲
۱۳۵	پترارک	۴۰	کعبه زردشت
۱۴۴	اراسم	۴۱	داریوش کبیر
۱۴۶	اشتورم	۴۲	لوح طلا
۱۴۸	دمستن	۴۳	نقشه ایران باستان
۱۵۰	جان کلت	۴۵	نمایندگان سوریه
۱۵۲	آموزشگاه ایتن	۴۶	غلاف خنجر
۱۵۷	لوتر	۴۷	آویز گردن بند (سه برابر شده)
۱۷۴	رابله	۴۸	بشقاب نقره
۱۷۵	مونتینی	۴۹	تخت شاهنشاه ایران
۱۸۲	کپرنیک	۵۰	والرین دریای شاپور
۱۸۴	گالیله	۵۳	نقشه یونان باستان
۱۸۴	نیوتن	۵۸	تخته حساب یونانیها

صفحه	
۴۰۸	ابن سینا
۴۰۹	ابن سینا
۴۱۱	آرامگاه ابن سینا
۴۲۲	آرامگاه نظام الملک
۴۲۳	کتابخانه نظامیه خرد
۴۳۴	خواجہ نصیرالدین طوسی
۴۴۲	سعدی
۴۴۳	سعدی
۴۴۴	آرامگاه سعدی
۴۸۷	جامی
۵۰۱	مسجد گوهر شاد
۵۲۱	سردر مدرسه چهارباغ
۵۳۰	مجلسی
۵۴۰	مدرسه چهارباغ
۵۴۳	مدخل و در مدرسه چهارباغ
۵۵۰	آرامگاه سعدی (ساختمان قدیم)
۵۶۰	امیر کبیر
۵۸۵	تکیه دولت
۵۸۶	مدرسه دارالفنون
۵۸۹	اعتضاد السلطنه
۵۹۶	ایوان دارالفنون
۶۰۸	مکتب دراصفهان
۶۱۱	گوشه مدرسه چهارباغ
۶۱۸	اجازه بخط علامه شیرازی
۶۶۴	زکریای رازی
۶۶۷	فیتزجرالد
۶۷۰	پروفسور براون
۶۹۹	سازمان مدارس ایران
۷۰۲	جدول آمار مدارس ایران

صفحه	
۱۸۶	فرانسیس بیکن
۱۸۷	دکارت
۱۹۰	کمنیوس
۲۰۰	لک
۲۰۴	مهرمدرسه
۲۰۹	روسو
۲۲۶	کاخ ابوردن
۲۲۸	پستالزی
۲۳۴	هربارت
۲۴۰	فربل
۲۵۲	اسپنسر
۲۵۴	هکسلی
۲۷۱	فیثه
۲۷۵	طرح مدرسه اصلاح شده
۲۷۷	سازمان مدارس آلمان
۲۸۴	سازمان دبیرستانهای فرانسه
۲۸۷	سازمان مدارس فرانسه
۲۹۸	سازمان مدارس انگلستان
۳۱۴	سازمان مدارس امریکا
۳۱۷	ویلیام جیمس
۳۱۹	جان دیوئی
۳۲۸	ابراهام لینکلن
۳۳۲	دانشسرای عالی نیوبرک
۳۳۳	پل منرو
۳۳۶	سازمان مدارس ژاپن
۳۵۲	سازمان مدارس روسیه
۳۸۲	سکوتپرستان
۳۸۳	پشت آن سکه
۳۸۴	کتابخانه برج لاجیم
۴۰۲	آرامگاه خیام

غلطنامه

صفحه سطر	غلط	صحیح	صفحه سطر	غلط	صحیح
۱۵	حاشیه	۱۷۵۷	۱۸۵۷	Activities	۲۹۵ حاشیه
۱۷	زیر تصویر	ایلا	ایلام	تحصیل	۶ ۳۲۷
۶۵	۶	۳۴۸	۳۸۴	دوره	۲ ۳۷۱
۹۶	حاشیه	Laire	Loire	۱۹۳۱	۳۸۴ زیر تصویر
۱۱۰	۱	و یونانیها	و دیگر مسلمانان و یونانیها	حسن	۳۸۶ حاشیه
۱۱۰	حاشیه	Cherles	Charles	تاریخ	۱۶ ۴۳۶
۱۱۱	حاشیه	Bengamin	Benjamin	گرفت	۱۰ ۴۷۳
۱۱۲	۲۲	رساله ای	رساله هائی	درس	۳ ۵۰۰
۱۲۶	زیر تصویر	کار	کار	قبچاق	آخر ۵۰۴
۱۵۵	۲	بزیارت	بزیارت قبور	ارشدش	۲۰ ۵۱۱
۱۷۱	۱۸	آینده	آینده از آن	اورنگ	۳ ۵۱۶
۱۷۷	حاشیه	Jhhn	John	قاجار	۵ ۵۵۲
۱۷۸	۱۱	تعبیر	تغییر	عیسی خان	۱۸ ۵۵۲
۲۰۰	۱۱	چندن	چندان	را	۱ ۵۷۱
۲۳۲	حاشیه	شهر زیبای	شهر	طاقها	آخر ۵۸۵
۲۴۱	۴	مساوی	ساری	اعیانی	۱۰ ۶۲۵
۲۷۸	۳	خدمت	قدمت	دوره	۱۳ ۶۶۳
۲۹۴	حاشیه	Ecosse	Galles	بیمار	۲۳ ۶۶۵
۲۹۵	۱	۱۲	۱۱	Monastère	۶ ۷۰۴

در صفحه ۴۲ کلیشه معکوس گذاشته شده است

در صفحه ۳۵۷ جای سه سطر، سفید باقی مانده ولی افتاده ندارد

بنام پروردگار دانا

در ۱۳۱۱ که تصدی دانشسرای عالی بر عهده نگارنده بود و برای تدریس علوم تربیتی کرسیهای دائر و برقرار نمود کرسی تاریخ آموزش و پرورش را خود متقبل گشت و چون در این رشته کتابی نبود یادداشت‌هایی تهیه و دروس خود را بوسیله سخنرانی برگزار کرد. در ۱۳۱۵ یادداشت‌ها را تلفیق کرد و بصورت کتابی درآورد که در فروردین ۱۳۱۶ بنام تاریخ مختصر آموزش و پرورش انتشار یافت (۱). این کتاب اساس درس نگارنده قرار گرفت و بهرور زمان مقداری از نواقص آن و نیازمندی دانشجویان پدیدار شد و در چاپ دوم و سوم در ۱۳۱۷ و ۱۳۱۹ پاره‌ای از آن نواقص مرتفع گردید ولی در اصل کتاب تغییری حاصل نشد. در ۱۳۳۰ نسخ کتاب مذکور با تمام رسید و لزوم تألیف کتاب جدیدی که معارف ایران و کشورهای معظم جهان را شامل شود و حاجت دانشجویان را برآورد و سیر فرهنگ (بمعنی اخص) را بزمان حاضر برساند محسوس گشت و نگارنده بر آن شد که از مطالعات و تجربیات بیست ساله استفاده کرده کتاب حاضر را تهیه و بوسیله دانشگاه تهران بزبور طبع آراسته نماید. البته در این کتاب طرح اصلی تاریخ مختصر آموزش و پرورش را که بر منطق و آزمایش قرار داشت از دست نداد و حتی اغلب عناوین و تصاویر آنرا نیز بکار برد ولی تابتوان در هر جا که لازم بود مطالب را تکمیل نمود و فصول جدید اضافه کرد و نواقص را از میان برد.

بنابر آنچه گفته شد کتابی که اکنون بنظر خواننده گرامی میرسد در درجه اول برای دانشجویان و طلاب دانشسرای عالی و دانشگاه است و چون سعی شده است در حدود امکان مدارجی که ایران و ممالك بزرگ اروپا و امریکا در تکمیل منظور آموزش و پرورش و سازمان و برنامه مدارس و طرق و وسایل تعلیم و تربیت پیموده و نتایجی که بدست آورده‌اند در اینجا بطور اجمال توصیف و تشریح شود کلیه فرهنگیان راست که امثال این کتاب را مطالعه کنند و مخصوصاً آموزگاران و دبیران که باید روش کار خود را با تحولات و تغییرات عصر موافق سازند و در عین حال از سیر فرهنگ درخشان مملکت خویش آگاه باشند.

اگر بفرست مندرجات مراجعه شود معلوم خواهد شد که نیمی از این کتاب راجع است بایران و نیمی دیگر بممالك مغرب زمین، در اروپا و مخصوصاً در امریکا در ظرف صد

---

(۱) در ۴۰۰ صفحه بقطع وزیری کوچک ۱۳×۲۱ سانتیمتر - مطبعه روشنائی - تهران

سال اخیر در تاریخ فرهنگ استقصاء کامل شده و کتب متعدد در این رشته تألیف گردیده و نگارنده از بعضی از بهترین آنها استفاده نموده است. لیکن در باب فرهنگ ایران تا کنون تحقیقات مهمی نشده و هر کس بخواهد در این رشته وارد شود باید علاوه بر احاطه بر علوم تربیتی و تاریخ، عمری را در مطالعه آثار گذشتگان صرف کند تا بتواند از مجموع آنها سیر فرهنگ ایران را ترسیم نماید. چون تاریخ مملکت طولانی و کتب مربوط بسیار زیاد است هر کتابی که در بادی امر تألیف شود نواقصی خواهد داشت که بتدریج و بمرور زمان باید مرتفع گردد. اگر با وجود تمام این دشواریها نگارنده بدین کار اقدام نموده برای اینست که بفرموده جلال الدین رومی

آب دریا را اگر نتوان کشید   هم بقدر تشنگی شاید چشید

لذا علاوه بر مطالعه کتب مستشرقین و ایران شناسان اروپائی و امریکائی، در بیست سال اخیر بامشورت عده ای از فحول دانشمندان و استادان مملکت چون شادروان محمد علی فروغی (ذکاء الملك) و محمد قزوینی و محمد تقی بهار (ملك الشعراء) و تدین رحمته الله علیهم و آقایان تقی زاده و حکمت و سید کاظم عصار و فروزانفر و نفیسی و همائی کتب فارسی و عربی که صورت آن در آخر این کتاب آمده در حدود امکان بررسی نموده است و از مجموع آنها اطلاعات و آراء و افکاری گرد آورده بامید اینکه شالوده ای در این رشته ریخته شود تا دانشمندان ارجمند در آینده آنرا تکمیل کنند و تاریخ جامعی از مساعی ملت ایران در اشاعه فرهنگ و تعلیم و تربیت فرزندان خویش بسلك تحریر در آورند.

در این دیباچه تذکر دو نکته لازم بنظر میرسد. نخست اینکه فهمیدن سیر فرهنگ مستلزم دانستن تاریخ است و چون در ضمن عمل مشاهده نموده که اغلب دانشجویان تاریخ ایرانرا در خاطر ندارند برای یادآوری، نکاتی از تاریخ را در اوایل فصول ۱۸ تا ۲۲ خاطر نشان ساخته و در عین حال از ذکر وقایعی که مستقیماً در اوضاع تأثیر نداشته یا از لحاظ فرهنگ مفید نبوده خودداری کرده است.

نکته دوم اینکه تمام مندرجات کتاب باستناد مآخذی است که صورت آن در پایان مجلد بطبع رسیده ولی از قید منابع در پای صفحات حتی الامکان احتراز شده تا دانشجویان و خوانندگانرا تشنگ حواس فراهم نشود. تنها در فصل ۲۵ که شرح خدمات ایران بفرهنگ جهان بیان گردیده و تمام گفته ها باتکاء محققین و مؤلفین خارجی است ذکر مأخذرا در متن و حاشیه لازم دیده است.

امید است که این خدمت ناچیز جوانان و دانشجویان و فرهنگیان مملکت را بکار آید و آنان را در فراهم ساختن موجبات آسایش و سعادت ملت و مجد و عظمت ایران سودمند افتد و ازینراه آرزوی نگارنده در تألیف آن بر آورده شود.

لویزان - ۴ مهر ماه ۱۳۳۲

عیسی صدیق

فصل اول

در تعریف و موضوع و اهمیت تاریخ تعلیم و تربیت

تربیت تربیت معانی و مفاهیم گوناگون دارد که در موارد مختلف و بر حسب احتیاج میتوان آنها را بکار برد. در اصول آموزش و پرورش آنرا عبارت دانند از تغییری که آدمی در نفس خویش یا دیگر مردمان احداث کند. از نظر روان‌شناسان، تربیت مطابق تعریف پستالزی (۱) عبارتست از رشد طبیعی و تدریجی و هماهنگ تمام نیروها و استعداد بشری که در نهاد خود او موجود و مکتوم است. بعقیده جامعه‌شناسان تربیت کوششی است که هر جامعه برای تأمین نظارت و تسلط خود بر فرد بعمل می‌آورد. از لحاظ مورخین، تعلیم و تربیت وسیله‌ای است که هر کشور در ادوار مختلف برای رسیدن بمنظورهای خویش و نگاهداری تمدن و فرهنگ خود بر میانگیزد.

تابع زمان و فضا برای نیل بمنظورها و آرمانهای خود هر کشور مؤسسات و بنگاههایی برپا میکند چون آموزشگاه و مسجد و کلیسا و کشت و رادیو و روزنامه و سینما و تماشاخانه و موزه و باشگاه و نظائر آن که مجموع آنها دستگاه فرهنگی آن کشور گویند. چون هر کشور منظور و آرمان خاصی دارد دستگاه فرهنگی آن نیز شکل خاصی پیدا میکند که بادستگاه ملل دیگر متفاوت است. مثلاً یکی از منظوره‌ای بارز نیاکان ما از زمان صفویه باین طرف این بوده که فرزندان خویش را شیعه اثناعشری باز آورند. برای رسیدن باین مقصود مساجد عدیده برپا کرده - مدارس علوم دینی در هر نقطه تأسیس نموده - درویش و مبلغ بهمه جا گسیل داشته - کتابهای بیشمار در باره طریقه اثناعشری تألیف و ترویج کرده‌اند که تمام آنها بادستگاه فرهنگی کشوری چون اسپانیا که مسیحی و کاتولیک

است اختلاف آشکار دارد .

هر کشور نیز درازمنه مختلف منظور و آرمانش یکی نیست و بنابراین هرگاه کمال مطلوب او تغییر کند دستگاه فرهنگی او نیز دگرگون میشود . تمام نهضت ها و جنبش ها و جنگهای بزرگ که در جهان روی داده باعث تحولات عظیم گردیده و افکار و عقاید و آرزوهای ملل را تغییر داده و در نتیجه دستگاه های فرهنگی آنان نیز عوض شده و بصورت تازه درآمده است . تبدیل حکومت استبداد بحکومت مشروطه که در نتیجه انقلاب ۱۳۲۴ قمری در مملکت ما بوقوع پیوست موجب پدید آمدن مجالس سخنرانی و انجمنها و جراید و مدارس جدید شد که تا آن زمان بآن شکل وجود نداشت . پس از مجموع آنچه مذکور افتاد میتوان گفت که تعلیم و تربیت تابع زمان و فضا است و شرح تحولات آن در ادوار و ممالك مختلف تاریخ تعلیم و تربیت را بوجود آورده است .

تربیت فردی

و اجتماعی

برای اینکه پرورش مطابق تعریف پستالزی صورت گیرد باید محیطی فراهم کرد تا کودک با آزادی استعداد های نهفته خود را آشکار سازد و هر قوه که در درون اوست ظاهر گردد . بنابراین

باید او را بحال خود گذاشت و آزادی بسیار برای او قائل شد . از طرف دیگر این کودک تنها نیست و در جامعه پای بیچان نهاده و در میان آن جامعه باید نشو و نما کند و تربیت شود . جامعه (خانواده - دهکده - قصبه - شهر - کشور) باید کودک را بیدار و هوشیار کند و متوجه سازد که وی فردی است از گروه معین و باید در میان آن گروه زندگی کند و بر طبق قواعد و قوانین آن عمل کند و حقوق دیگران را محترم شمارد . بنابراین از یکسو باید کودک را آزاد گذاشت تا قوای او ظاهر و رشد کند و از طرف دیگر باید او را محدود و مقید بآئین و رسوم اجتماع و قواعد و قوانین ساخت تا جامعه پایدار بماند و هر فرد بتواند از امتیازات آن برخوردار شود .

در این صورت مسئله عمده این است که چه اندازه بهر فرد آزادی دهند و چه مقدار از آزادی او بکاهند - چه نوع سازمانی برای پرورش او بوجود آورند که هم وی را بهترین خدمتگزار جامعه بار آورد و هم نیروهای نهفته او را مجال رشد دهد ؟

هر يك از كشورهای جهان در دوران زندگانی خود بنحوی مسئله مذکور را حل کرده‌اند که شرح و بسط آن خود یکی از موضوعاتی است که در تاریخ آموزش و پرورش باید مورد عنایت قرار گیرد.

موضوع تاریخ
تعلیم و تربیت

اکنون اگر آموزش و پرورش بمعنی عام گرفته شود یعنی منحصر نباشد بعمل و کاری که در مدرسه و تحت تأثیر آموزگار صورت میگیرد تاریخ آموزش و پرورش عبارت خواهد بود از

تاریخ تمدن معنوی بشر و فرهنگ انسانی یا عبارت دیگر از تاریخ کلیه مظاهر ادبی و علمی و صنعتی و دینی و سیاسی بنی آدم. در این صورت تاریخ آموزش و پرورش از علل و موجباتی سخن میراند که در ادوار مختلف در اخلاق و سرشت بشر تأثیر کرده و آنرا در طی قرون باهمدیگر متفاوت نموده است بطوریکه مثلاً ایرانی عهد داریوش را با ایرانی عهد فردوسی یا اروپائی معاصر ارسطو را با اروپائی قرون وسطی متمایز ساخته است.

علاوه بر تعلیم و تربیتی که در مدرسه حاصل میشود محیط اجتماعی انسان در پرورش او دخیل است و تأثیر زیاد در رفتار و اخلاقش دارد بدون اینکه خود وی متوجه این تأثیر باشد. عوامل مهم این محیط که بطور نامرئی در او اثر میکند عبارتست از آب و هوا - نژاد - آداب و رسوم - مؤسسات سیاسی (احزاب - ادارات دولتی - قوانین ...) - عقاید مذهبی و بسیاری دیگر که هر يك دارای اهمیت زیاد است. اگر ایرانی قرن پنجم هجری با ایرانی امروز تفاوت بسیار دارد تنها برای این نیست که مثلاً اولی در مدرسه نظامیه اصفهان تحصیل کرده و دومی در دانش سرای عالی تهران بلکه هر دوی آنها در محیطی زیست کرده‌اند که اختلاف زیادی باهم داشته و بدون توجه خود آنها عادات و افکار و احساساتی در آنان ایجاد نموده است. این دو نفر تحت قوانین مختلف بزرگ شده‌اند و در این دو عصر دو حکومت متفاوت بر کشور آنها فرمانروا بوده و درجه ایمان و عقاید مذهبی آنها باهم فرق کلی داشته است. اگر تمام مسائل مذکور در اینجا مورد بحث قرار گیرد باید فلسفه تاریخ بشر بطور مفصل بیان شده و از ذکر هیچ قسمت از زندگانی معنوی او فروگذار نشود. چنین تاریخی درعین

اینکه بسیار جالب توجه است زیاده از حد مبسوط و عمری برای نوشتن و مدت طولانی برای خواندن لازم دارد و از طرف دیگر شاید مورد احتیاج معلمان هم نباشد. اینست که در حدود امکان موضوع این کتاب محدود میشود به قایدهای تربیتی و روشهای تدریس و طرق پرورش علمای معروف تربیت و مربیان بزرگ عالم. در اینصورت تعلیم و تربیت عبارتست از عمل عمدی بکنفر برای بار آوردن و آموختن دیگران. این عمل از روی فکر برای بسط قوای جسمی و روحی انسان اتخاذ میشود و غیر از تأثیراتی است که طبیعت و وراثت و هزاران عنصر دیگر خواهی نخواهی و بحکم تقدیر در سرنوشت او دارند. عمل مذکور در واقع هنر و صنعتی است که با تجربه حاصل شده و صورت علمی بخود گرفته و اصول و روشهایی دارد که در نظر مربی اثرات آن بشبوت رسیده و وی را به هدف و مطلوبی که دارد خواهد رسانید.

با وجود اینکه آموزش و پرورش محدود شد بآنچه در
 وسعت دامنه تاریخ
 مدرسه حاصل میشود معذک دامنه تاریخ آن بسیار وسیع
 آموزش و پرورش
 است و مطابق اطلاع نگارنده هزاران جلد کتاب راجع
 بموضوعهای مختلف آن بزبان فرانسه و انگلیسی و آلمانی نوشته شده است. علت
 توجه افکار بدین موضوع آنست که مسائل آموزش و پرورش در هر عصر تجدید شده
 و هر نسلی که بروی کار میآید بدان علاقه مند میگردد و میخواهد غوامض و مشکلات
 خود را بوسیله آن حل کند. در حال کنونی هزاران مسئله برای نسل معاصر پیش آمده
 و علمای تربیت باید راه حلی برای آنها پیدا نموده و در دسترس جامعه های مختلف
 دنیا گذارند: تأمین صلح عمومی از راه آموزش و پرورش - رفع بحران اقتصادی دنیا -
 بسط آموزش همگانی - فراهم آوردن تساوی فرصت برای تحصیل کلیه طبقات کشورها
 و امثال آن. دیگر اینکه مسائل آموزش و پرورش مانند مسائل ریاضی نیست که
 بوسیله برهان حل شود و با وجود کوششهای زیاد که در چهل سال اخیر کرده اند هنوز
 کاملاً روی پایه علمی قرار نگرفته است. مسائل مذکور از یکطرف مربوط است بروان
 و نهاد آدمی و از طرف دیگر بفلسفه زندگی و سرنوشت وی. از اینرو در هر عصر که

عقاید مختلف راجع باین مباحث پدید آمده مسائل تربیتی بطرز خاصی حل شده که هر يك بجای خود بسی جالب دقت است .

اهمیت تاریخ آموزش و پرورش
علاوه بر وسعت موضوع، تاریخ آموزش و پرورش اهمیت بسیار نیز دارد . اولاً بطور مستقیم و کامل مربوط است با تاریخ عمومی فکر بشر، و علل اعمال و اقدامات آدمی را در زمانهای مختلف روشن میسازد .

عقاید علمای تربیت هر عصری از افکار معاصران خود مجزا نبوده و بر حسب اتفاق پیدا نمیشود بلکه معتقدات اخلاقی و مذهبی و سیاسی آن عصر در چگونگی اندیشه‌های آنان کاملاً مؤثر است و از طرف دیگر عقاید مذکور در افکار و اخلاق نسل بعد نیز تأثیر زیاد دارد . توجه به عقبی و التفات فوق العاده مردم عهد صفوی به مذهب نتیجه خونریزیهای مغول و کشتار تیمور و آشفتگی اوضاع و لزوم ایجاد وحدت ملی بود . در عین حال توجه مذکور در ظرف چهارصد سال اخیر در دماغ اهل این دیار اثر کرد و هر که در این مدت پا به عرصه وجود نهاد کاملاً مذهبی بار آمد و تابع دین و آئین بود . ثانیاً تاریخ آموزش و پرورش مقدمه علوم تربیتی است و باید آنرا از لحاظ عمل مورد بررسی قرارداد و حقایقی که در طی قرون متمادی کشف شده و پایه و اساس فرهنگ امروزی است تفحص نمود و از آن‌ها استفاده کرد .

ثالثاً بررسی تاریخ آموزش و پرورش بمنزله تحصیل مبانی و اصول و روش و فلسفه تربیت است یعنی جامع عده‌ای از شعبه‌های تعلیم و تربیت میباشد زیرا علمای مختلف هر يك نظریات خود را در قسمتی از آن شعب ذکر کرده‌اند و اگر کسی تاریخ آنرا بخواند و از طرز عمل و تجربه و بکار انداختن اصول مرییان بزرگ آگاه شود مثل اینست که از تمام شعب مذکور استحضار حاصل نموده باشد .

رابعاً تاریخ تعلیم و تربیت محرك بزرگ اخلاقی است . وقتی معلم شرح زحمات طاقت فرسای مرییان بزرگ بشر را خواند و متوجه شد که گروهی با وجود هزاران مانع دست از عقیده خود نکشیده تمام سختیها را تحمل کرده و از مجموع لذات صرف نظر

نموده تا بمقصد و مقصود خویش نائل شده‌اند قهراً در او نیرو و دلیری پدید آید که موجب تشویق و دلگرمی وی گردد و او را در کار روزانه استوار کند.

مجاهدتهای بیحد کمنیوس (۱) و رنجهای بی پایان و فداکاریهای پستالزی (۲) و مشقات و صدماتی که فربل (۳) متحمل شده هر يك سرمشق بزرگی برای ابراز جدیت در راه آموزش و پرورش میباشد و همانطور که انرژی و نیرو را امروز بشکل برق و بوسیله سیم و یا بتوسط رادیو هزاران کیلومتر در فضا انتقال میدهند ممکن است در زمان نیز بواسطه خواندن آثار استادان بزرگ آموزش و پرورش نیرو و حرارتی که آنها را بهیچان آورده است از گذشته عاریه گرفته و با اقامه ایمان و فضیلت و فداکاری و اندیشه‌های بلند پایه آنان دلها را روشن کرد.

خامساً تاریخ تعلیم و تربیت سوابق بنگاههای فرهنگی و برنامه‌ها و روش‌ها و سازمانهای فعلی را بدست میدهد و ما را از این حیرت بیرون می‌آورد که چرا مثلاً زبان لاتین و یونانی را امروز در دبیرستانهای فرانسه و انگلیس و آلمان می‌آموزند در صورتیکه تمام شاهکارهای کتب یونانی و لاتینی ترجمه شده و ظاهراً نیازی به تحصیل زبان‌های مذکور نیست. تاریخ آموزش و پرورش نشان میدهد که در جنبش و نهضت قرن پانزدهم (رنسانس) توجه بزبان و ادبیات یونان و روم موجب ترقی و بساعت عودت تربیت آزادگان شد یعنی تربیتی که درخور مردان آزاد یونان و روم بود سپس تحصیلات متوسطه را که برای طبقات ممتاز ایجاد کرده بودند منوط بدانستن زبان و ادبیات یونان و روم شمردند و این طریقه و ترتیب تا با امروز باقی ماند.

طرح کتاب

تاریخ آموزش و پرورش را بچند نحو ممکن است تدوین کرد و شاید بهترین و شیرین‌ترین نحو آن باشد که بعقاید

تربیتی و روش تعلیم ازمنه مختلف پرداخته بلکه در جزئیات و چگونگی پرورش اشخاص نامی جهان دقت کرد و دید چه عواملی در پدید آوردن فضائل و تکوین اخلاق

Comenius - (۱)

Pestalozzi - (۲)

Froebel - (۳)

آنها تأثیر کرده و چه نوع تربیتی آنها را بدان پایه شامخ رسانده است.

متأسفانه تاریخ در این باب ساکت است و تفصیل نشو و نما و پرورش بزرگان عالم در دست نیست. علت اینکه مورخان در این خصوص چیزی ننوشته‌اند آنست که نمیتوانسته‌اند پیش بینی کنند که فلان کودک از سیاستمداران بزرگ یا نویسندگان درجه اول یا جهان گشایان معروف یا دانشمندان مهم خواهد شد و تنها پس از آنکه آوازه شهرت اشخاص جهانگیر شده شرح حالی از آنها نگاشته‌اند.

طریق دیگر اینست که تاریخ آموزش و پرورش را بر حسب عقاید و بدون توجه بزمان تقسیم بندی کنند و هر کدام از علماء را بر حسب آرائی که داشته‌اند در یکی از دسته‌ها جای دهند مثلاً قسمتی راجع به تربیت از راه ریاضت - بخشی راجع به تربیت از راه آموختن زبان و ادبیات یونان و روم - فصلی راجع به تربیت از راه تدریس علوم طبیعی و ریاضی. این ترتیب مفید است ولی چگونگی ترقی یا تنزل بشر را در ادوار مختلف نشان نمیدهد و جنبه تاریخ را فاقد بوده و بیشتر صورت فلسفه تاریخ آموزش و پرورش را دارد.

طرحی که در این کتاب اتخاذ میشود اینست که ترتیب تاریخ رعایت شده و از اعصار قدیم آغاز و بعد بقرون وسطی و نهضت بزرگ قرن پانزدهم (رنسانس) پرداخته شود و بالاخره عصر جدید و معاصر مورد بحث واقع گردد. این ترتیب علاوه بر سادگی و طبیعی بودن این فضیلت را دارد که تحول آموزش و پرورش را در طی قرون متمادی نشان میدهد و مراحل مختلفی را که بشر برای پروراندن فرزند خود پیموده است می نمایاند - از موقعی که تربیت عبارت بوده است از آموختن تهیه قوت لایموت تا جایی که دانش بعد از محدودی تعلیم شده و زمانیکه معلومات گوناگون تدریس گردیده و همه افراد ملت از نعمت دانش بهره مند گردیده‌اند.

چون کتاب برای فارسی زبانان نوشته شده طبعاً یک قسمت از آن بتاریخ آموزش و پرورش در ایران تخصیص یافته و بطور مشخص چند فصل در این موضوع نوشته شده است - فصلی راجع بایران پیش از اسلام و فصولی مربوط بایران پس از اسلام تا

عصر حاضر و آموزش و پرورش جدید . در آخرین فصل اوضاع و سازمان فرهنگ بطوری که فعلاً هست مختصراً تشریح شده تا خواننده بفراهنك و بنگاههای کنونی میهن خویش آشنا گردد .

پنج نکته مهم

اکنون که موضوع کتاب محدود و طرح آن معلوم شد باید دید در هر دوره چه نکاتی باید مورد توجه و شرح و بسط قرار داده شود تا زمینه‌ای برای مقایسه ادوار تاریخی با یکدیگر و قضاوت درباره آنها فراهم گردد زیرا چنانچه تمام اطلاعات مربوط بیک دوره بدون نقشه بنظر خواننده برسد سنجش تعلیم و تربیت اعصار با یکدیگر و تشخیص محاسن و معایب آنها بسیار دشوار خواهد نمود .

نخستین موضوعی که در هر جنبش و در هر دوره باید نشان داده شود منظور و مقصودی است که از تعلیم و تربیت داشته‌اند . همین که هدف معلوم شد باید دید چگونه و بچه وسیله آن منظور بکار بسته شده است و چه اقدامی کرده‌اند تا به منظور نائل شوند یعنی برنامه را باید مورد مطالعه قرار داد . موضوع سوم این خواهد بود که چه روشی برای تعلیم برنامه انتخاب کرده‌اند . البته در این قسمت از تربیت معلم و افکار و کمال مطلوب او باید سخن گفت و طرز انضباط و پاداش و کیفر شاگرد را نیز بیان کرد . نکته چهارم اینست که برای رسیدن بمنظور معین بسان برنامه و روش مربوط چه سازمانی برپا کرده‌اند و تشکیلات آن از چه قرار است . بالاخره باید فهمید از مجموع دستگاہی که برای تعلیم و تربیت بامنظور و برنامه و روش مخصوصی فراهم کرده‌اند چه نتیجه‌ای بدست آمده تا اگر نیکو بوده در آینده از آن بهره بگیرند و اگر نامطلوب بوده از آن پرهیز نمایند .

بدیهی است همیشه آسان نخواهد بود پنج نکته مذکور را بطور روشن و آشکار مشخص نمود ولی هر جا امکان پذیر باشد از این ترتیب پیروی خواهد شد .

فصل دوم

پرورش طوایف بدوی

ساده ترین شکل تربیت مخصوص اقوام بدویست که نه آموزشگاه دارند نه روش عمدی برای پرورش و نه معلم و مربی خاصی که بادیگر طبقات اختلاف زیاد داشته باشد. بهمین جهت بررسی و بازشناختن منظور و روش تربیت آنها و نتایجی که میدهد بسیار آسان است در صورتی که برای ملل متمدن چنین نیست و عوامل و بنگاهها و مراحل گوناگون در تربیت آنان موجود است که تشخیص و تفکیک آنها دشوار بوده و ارتباط آن ها با زندگی و تأثیر هر يك از آنها در پرورش كودك آشكار نیست.

تربیت عملی

میان طوایف بدوی تربیت عملی موجود بوده و عبارتست از یاد دادن راههای لازم برای بدست آوردن خوراك و پوشاك و پناهگاه. لیکن تربیت مذکور عمدی نیست و از طرف طائفه از روی قصد بدینكار اقدام نمیشود بلکه طفل از راه تقلید و ظائف مذکور را فرا میگیرد. در دوره كودكى با سبببهای بازی میکند که از روی افزار و ادوات كار بزرگها ساخته شده مانند تیر و کمان و سپر و ادوات بافندگی و ظروف گلی که جهت تهیه غذا بكار میرود. در حقیقت بازیهای عبارتست از تقلید کارهای اشخاص بزرگتر از قبیل رها کردن تیر و پختن خوراك. همینکه اطفال توانستند كار کنند پدر و مادر آنها را بكمك خود میگیرند و در این بین آنچه را که لازم است بوسیله تقلید میآموزند. اقدام پدر و مادر نه برای اینست که كودك تربیت شود بلکه از لحاظ احتیاجی است که بكار وی دارند.

تربیت نظری

تربیت نظری بوسیله شرکت در تشریفات دینی و مراسم جشن حاصل میشود. قبائل بدوی مقداری از اوقات خود را صرف تشریفات مذکور که شامل رقص و سرود است میکنند و آنها را برای کامیابی در کارهای طایفه لازم می شمارند بهمین جهت پیش از شكار و جنگ و کاشتن تخم و درو کردن